

РОЗВИТОК В УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МОТИВАЦІЇ ДО ОВОЛОДІННЯ РОБІТНИЧОЮ ПРОФЕСІЄЮ

М. Вовковінський,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії професійної орієнтації і виховання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України

У статті розкрито взаємозв'язок мотиваційних чинників та компонентів професійної орієнтації. Проаналізовано системний вплив на поетапне професійне становлення майбутнього працівника сфери виробництва. Розглянуто проблеми впливу викладача ПТНЗ на розвиток мотивації учня у процесі оволодіння майбутньою професією.

Ключові слова: мотивація, мотиваційні чинники, компоненти професійної орієнтації, завдання компонентів професійної орієнтації.

Існує велика кількість різноманітних мотивів, які впливають на ефективність процесу мотивації учнів ПТНЗ у ході оволодіння ними професією в навчальному закладі. Поряд з економічними (гідна заробітна плата, наявність пільг) велике значення мають психологічні мотиви: самоповага, визнання оточуючими людьми, моральне задоволення роботою. Ці види мотивів базуються на вивченні потреб людини.

Мотивація займає провідне місце в структурі особистості і є одним з основних понять, які використовуються для пояснення поведінки і діяльності людини. Система мотивів, у тому числі і мотивів професійного самовизначення, динамічна і змінюється протягом усього життя: від дитячих нерозвинутих мотивів, фантазій і мрій підліткового віку до мотивів сталого вибору з точки зору здібностей, інтересів і цінностей. Мотиваційна сфера особистості є не тільки віддзеркалюванням її власних індивідуальних потреб. Об'єктивною основою є реальні протиріччя життя, що виникають у суспільстві.

Відомо, що головним мотивом професійної діяльності в даний час є її соціальна значимість. Всі інші мотиви виражені менш значимо. З цих даних можна зробити висно-

вок, що ставлення молоді до отримання освіти і вибору майбутньої спеціальності у сучасних соціально-економічних умовах стає більш прагматичним, суттєво змінюється структура мотивів і починають перевищувати економічні, а професія часто стає лише інструментом для досягнення цих цілей. Тому завданням сучасних наукових досліджень мотиваційного впливу викладача ПТНЗ на учня з метою урівноваження економічних і моральних мотивів у процесі оволодіння професією повинно відобразитись у нинішніх наукових дослідженнях.

Останні висвітлення наукових проблем мотивації особистості відображені в дослідженнях І. Бориса [2], І.І. Вартової [3], С.С. Занюка [4], В.І. Ковальова [7], О.М. Леонтьєва [9], В.Е. Мільмана [11]. Але комплексні дослідження впливу мотивації на особистість щодо вибору і оволодіння професією у ПТНЗ не проводилися.

Метою статті є розкриття важливості взаємозв'язку мотивації і компонентів професійної орієнтації та мотиваційна роль викладача у процесі здобуття майбутньої професії учнем ПТНЗ.

Мотивація (від франц. motif і лат. Moveo – рухаю) [15, с. 838], за С.І. Ожеговим, означає "сукупність аргументів для обґрунту-

Розвиток в учнів професійно-технічних навчальних закладів мотивації до оволодіння робітничою професією

вання чого-небудь" [13, с. 293]. Із соціально-філософської точки зору, людина є частиною природи і, водночас, завдяки тому, що вона живе в суспільстві, є діяльною, предметною, мислячою істотою, тобто постає у цих основних визначеннях, які тісно поєднані між собою на основі суспільного [1, с. 200–201]. У зв'язку з цим С.С. Занюк відзначає, що тільки в тому випадку людина здатна до "самовиховання і саморозвитку", коли вона уміє самотійно "ставити перед собою цілі і працювати над їх досягненням" [4, с. 16]. Для реалізації цілей потрібна відповідна мотивація обраної діяльності. Іншими словами, успіх у професійній діяльності залежить від мотивації на дану діяльність, тобто на перший план виходить мотиваційний чинник, який має сприяти задоволенню професійних інтересів учнів ПТНЗ.

Тому важливе значення має роль викладача щодо мотивації учнів ПТНЗ на професії, які вони обрали в навчальному закладі, та підтримка даної мотивації на тому рівні, який буде сприяти успішному засвоєнню обраної професії чи спеціальності (процесуальна складова мотивації). У багатьох випадках процесуальний компонент мотивації не завжди підтримується на відповідному рівні (матеріальна база навчального закладу, відносини в колективі учнів, ставлення до роботи викладачів і майстрів тощо). Через те результативний компонент мотивації, за С.С. Занюком, "відіграє провідну роль у детермінації діяльності, особливо, якщо процесуальний компонент викликає негативні емоції" [4, с. 8–9]. Проте саме процесуальний компонент мотивації відіграє ключову роль в оволодінні учнем майбутньою професією.

Таким чином, мотивація учнів у великій мірі залежить від відданості своїй професії самого викладача ПТНЗ. Тому, взявши за основу "Ознаки мотиваційного компоненту" Т. Зарочкіної при підготовці особистості до професійної діяльності [5, с. 239], мотивацію учнів ПТНЗ щодо оволодіння майбутньою професією відповідно до основних компонентів профорієнтації, можна подати у такій послідовності:

Професійна інформація:

а) необхідність якісної освіти, якої прагне кожна особистість;

б) усвідомлення цілей та завдань навчання;

в) позитивне ставлення до професії і навчання, потреба набувати знання і зацікавленість у цьому та набуття додаткової інформації самотійно;

г) потреба у нових враженнях та матеріальному забезпеченні.

Професійна консультація:

а) спрямованість активності особистості учня ПТНЗ на розвиток його загальнопрофесійних якостей і відповідних спеціальних здібностей;

б) орієнтація особистості учня ПТНЗ на стимулювання пізнавальних інтересів;

в) направленість пізнавальної мотивації до навчання, потреби на подальший розвиток.

Професійний відбір:

а) заохочення майстром і викладачем ПТНЗ прагнення учнів до оволодіння ЗУН, які знадобляться в майбутній діяльності на робочому місці;

б) мотивування викладачем ПТНЗ і майстром творчого пошуку обдарованих учнів.

Професійна адаптація:

а) наявність внутрішніх стимулів учня ПТНЗ у діяльності та саморозвитку;

б) формування викладачем мотивів досягнення успіху учня в професійній діяльності.

Якщо зобразити дану проблему графічно у взаємозв'язку із завданнями компонентів профорієнтації, то отримаємо такий вигляд (див. рис. 1).

Посилаючись на дану класифікацію, можна визначити динаміку змін у мотиваційній сфері учнів у процесі їх навчання та скоригувати роботу викладача з метою максимального використання можливостей мотивації щодо їх професійного становлення. Наприклад, професійна інформація включає в себе прагнення учнів на отримання ними добротної і якісної освіти. Це прагнення повинно підтримуватись кожним викладачем, тому що від цього залежить подальше навчання учнів, усвідомлення ними, чому вони хочуть оволодіти даною професією і що потрібно зробити для отримання якісної освіти.

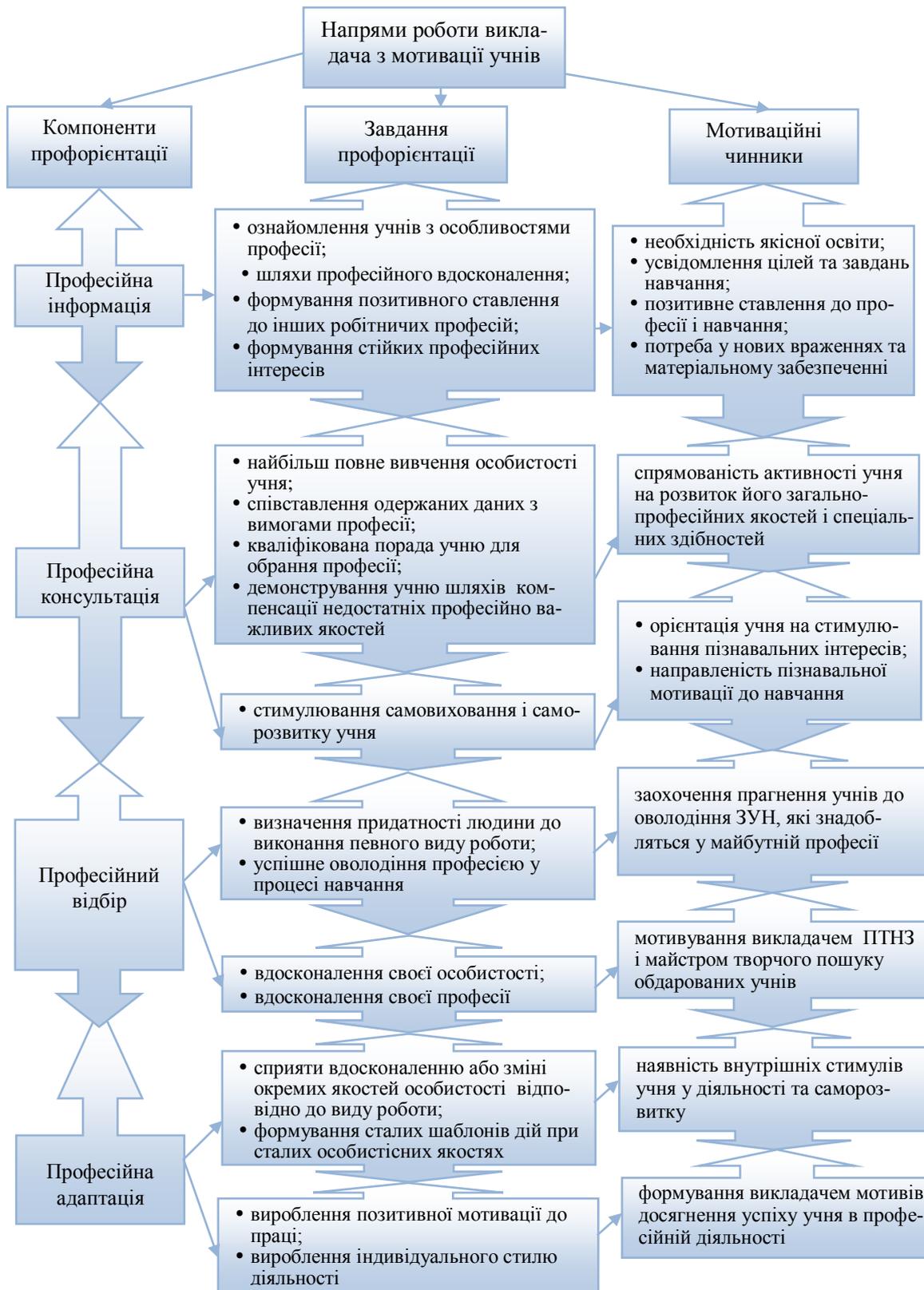

Рис. 1. Напрями роботи викладача з мотивації учнів

Розвиток в учнів професійно-технічних навчальних закладів мотивації до оволодіння робітничою професією

Не всі учні чітко розуміють мету та завдання навчання, і це повинні відчувати, бачити і розуміти викладачі, адже від цього залежить вироблення позитивного ставлення до професії.

Значно підсилює мотивацію учнів до обраної професії і потреба у нових враженнях, зацікавленості, оскільки у цьому віці така мотивація особливо цінна. Перше враження від побаченого справляє великий вплив на свідомість людини, і тому потрібно підготуватись до прийому нових учнів і підтримувати на такому ж високому рівні не тільки оснащеність аудиторій та навчальних майстерень, порядок, чистоту в них і гуртожитках, а й поєднувати доброзичливість, моральну чистоту, взаємоповагу між учнями в колективі.

Звичайно, до цього комплексу мотивів професійної інформації належать дані про заробітну плату як один з важливих чинників отримання якісної освіти. І в цьому, знову ж таки, велика роль належить викладачу та майстру, які покликані показати взаємопов'язаність матеріальної винагороди та важливість сумлінної і особливо творчої праці, яка також є рівноцінною духовною і моральною винагородою для особистості.

Як бачимо, мотиваційні чинники професійної інформації тісно взаємопов'язані між собою, і якщо хоча б одному з них не буде надаватись належної уваги, то, звичайно, буде знижуватись мотиваційна потреба учня в оволодінні даною професією. Наприклад, якість освіти безпосередньо залежить від усвідомлення цілей та завдань навчання самим учнем, а звідси – його позитивне ставлення до професії. Позитивне ставлення до професії, усвідомлення мети свого навчання в ПТНЗ значною мірою підкріплюється перспективою отримання достатньої матеріальної винагороди (заробітної плати). І ніби цементуючою складовою профінформаційної мотивації учня є потреба у нових враженнях, яка постійно повинна підтримуватись на високій емоційній тональності і підкріплюватись позитивним мисленням.

Правильна мотиваційна робота викладача з професійної інформації буде сприяти успішному виконанню її завдань, а саме: ознайомлення учнів з особливостями професії, яку вони обрали, шляхи професійного

вдосконалення, формування позитивного ставлення до інших робітничих професій і стійких професійних інтересів на основі усвідомлення соціально-економічних потреб і психофізіологічних особливостей учнів. Виконання цих завдань професійної інформації стимулюють вище охарактеризовані мотиваційні чинники (див. рис. 1).

Характеризуючи мотиваційні складові професійної консультації, можна сказати, що вони спрямовані на забезпечення продуктивної реалізації її завдань (найбільш повне вивчення особистості учня, співставлення одержаних даних з вимогами обраної професії, кваліфікована порада, відповідно до обраної професії, демонстрування шляхів компенсації недостатніх професійно важливих якостей, стимулювання самовиховання і саморозвиток учня). Так, мотиваційна спрямованість активності особистості учня ПТНЗ на розвиток його загальнопрофесійних якостей (організованість, спостережливість, дисциплінованість, розсудливість, стриманість, акуратність тощо) і відповідних спеціальних здібностей повинні бути в постійному полі зору викладача. Даний мотиваційний чинник першочергово переплітається з такими завданнями професійної консультації, як: найбільш повне вивчення особистості учня, співставлення одержаних даних з вимогами обраної професії, кваліфікована порада учню відповідно до обраної професії та шляхи компенсації недостатніх професійно важливих якостей. У зв'язку з цим викладачу потрібно направляти всю свою навчальну і виховну роботу з учнями на мотивацію вище перелічених завдань з професійної консультації. Якщо це буде виконано, то не буде виникати проблем у майбутнього робітника з професійною адаптацією і впливанням його в новий колектив, тому що, завдяки набутим загальнопрофесійним якостям і спеціальним здібностям, молодий робітник зможе успішно довести свою професійну придатність.

Наступні складові мотивації учнів викладачем (орієнтація особистості учня ПТНЗ на стимулювання пізнавальних інтересів та направленість пізнавальної мотивації до навчання, потреби на подальший розвиток) тісно пов'язані із стимулюванням самовиховання і саморозвитку учня. Самовиховання учня

має надзвичайно важливе значення, тому що воно приводить до саморозвитку особистості, що в свою чергу, сприяє розвитку творчої особистості. Н.М. Лосева характеризує саморозвиток, як "свідоме керування розвитком особистості" для "найповнішої реалізації себе в цьому житті" [10, с. 45]. Ю.М. Кулюткін і Г.С. Сухобська визначають саморозвиток як "ціннісну перспективу особистості у професійній сфері", тобто "ідеальне Я" (яким би хотів стати вчитель) [12, с. 71]. С.С. Занюк відзначає, що актуалізація в людини мотиву саморозвитку підсилює її мотивацію до діяльності [4, с. 25]. І.А. Зязюн доводить, що "саморозвиток особистості – основне завдання освіти", тому що "в учнів (студентів) необхідно розвивати відчуття відповідальності за те, як вони навчаються" [6, с. 47]. Тому саморозвиток особистості майбутнього працівника у засвоєнні основ професійної майстерності характеризується, за Л.І. Рувинським, самоосвітою, самовихованням і самооцінкою [14, с. 107–138], адже, як відзначає, К.М. Левітан, "самоосвіта виступає умовою самовиховання особистості" [8, с. 55]. Тому формування особистості майбутнього робітника повинне проходити з урахуванням інтраіндивідуальних (предмет вивчення загальної та диференціальної психології) властивостей особистості як провідних для формування професійної майстерності, але у взаємозв'язку з метаіндивідуальними (предмет вивчення соціальної психології) властивостями. Це пов'язано з тим, що кожна людина, в тій чи іншій мірі, переборює або старається уникати внутрішніх конфліктів у процесі свого саморозвитку, тому що, за С.С. Занюком, "виникають і небажані результати дій механізмів психологічного захисту (витіснення, реактивні утворення, регресія, раціоналізація, сублімація, ідентифікація, проєкція, інтроспекція, заміщення, фантазія, деперсоналізація), що зумовлюють відхід від реальності, закритість для нового досвіду. Якщо не працювати в цьому напрямку, то це значно обмежує можливість саморозвитку" учня. Для уникнення чи подолання такої "захисної установки особистості" існують "групова й індивідуальна психотерапія, соціально-психологічний тренінг, психологічне консультування" [4, с. 48–66]. Тому викладач повинен знати всі ці основні положення мотива-

ційної сфери учня, пов'язаної із завданнями професійної консультації, і дотримуватись її основних положень з метою успішного оволодіння учнем ПТНЗ майбутньою професією.

Як бачимо, знову ж таки мотиваційні чинники професійної консультації також знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності один від одного. Вище було доведено, що акцент на розвиток загальнопрофесійних якостей і спеціальних здібностей учня сприяє виконанню відповідних завдань професійної консультації (від вивчення особистості учня до кваліфікованої поради щодо шляхів компенсації недостатніх професійно важливих якостей), що логічно приводить до мотивації його самовиховання і саморозвитку та виконанню останнього завдання професійної консультації: стимулювання самовиховання і саморозвитку учня.

Під професійним відбором розуміють процес вибору з групи кандидатів на певну посаду тих, від кого можна чекати успішного освоєння і наступного ефективного виконання відповідних функцій на робочому місці. Розглядаючи мотиваційні чинники (заохочення викладачем ПТНЗ і майстром прагнення учнів до оволодіння ЗУН та мотивування ними творчого пошуку обдарованих учнів, що знадобиться молодому робітнику в майбутній професійній діяльності безпосередньо на робочому місці) профвідбору, наголошуємо на тому, що таке заохочення і мотивація у процесі профвідбору особливо актуальні й повинні відбуватись безперервно в цей період. Звичайно, даний процес постійний і системний та повинен починатись ще з початку навчання кожного учня в ПТНЗ. Тому відповідно до завдань профвідбору (визначення придатності людини до виконання того чи іншого виду роботи, успішне оволодіння професією у процесі навчання, вдосконалення своєї особистості відповідно до майбутньої діяльності, вдосконалення професії обдарованими учнями за сприятливих умов) потрібно підвищувати рівень освіти і спеціальної підготовки учнів, сприяти вдосконаленню професійних навичок і вмінь та можливостей розвитку і вдосконалення їх як у процесі навчання, так і в процесі праці, що і є мотиваційною характеристикою професійного відбору, яка сприяє формуванню професійного інтересу. Професійний інте-

Розвиток в учнів професійно-технічних навчальних закладів мотивації до оволодіння робітничою професією

рес може супроводжуватись професійним покликанням, тобто специфічним ставленням до певного виду діяльності. Професійне покликання – це соціально зумовлений стійкий потяг людини до певного виду трудової діяльності, за якого робота найбільш продуктивна і відповідає реальним та потенційним можливостям особистості. Виражається професійне покликання сукупністю розвинутих здібностей і стійкою схильністю до відповідної професійної діяльності.

Проте оптимальне поєднання людини і професії забезпечується в процесі професійної та соціально-психологічної адаптації.

Професійна адаптація характеризується досконалим оволодінням вибраною професією або спеціальністю, закріпленням трудових навичок і умінь, що виявляється в стабільному виконанні норм виробітку, високій якості продукції, точності і надійності, творчій активності. Адаптація, звичайно починається ще у ПТНЗ, в основному на практиці, коли учні повинні показати володіння сукупністю професійних умінь на робочому місці. На робочому місці відбувається і соціально-психологічна адаптація, яка пов'язана з входженням працівника в мікросередовище, формуванням ділових і неформальних стосунків, прийняттям соціальних норм і цінностей організації та вирішення завдань професійної адаптації: сприяти вдосконаленню або зміні в певних межах окремих властивостей особистості, відповідно до виду роботи; формування сталих шаблонів дій при сталих особистісних якостях; вироблення позитивної мотивації до праці; вироблення індивідуального стилю діяльності. Цей процес характеризується мотиваційними чинниками професійної адаптації: наявністю внутрішніх стимулів учня ПТНЗ у діяльності та саморозвитку і формування мотивів досягнення успіху в професійній діяльності. Дані мотиваційні чинники сприяють оптимальному входженню молодого робітника або працівника в роботу та виконання завдань професійної адаптації (див. рис. 1).

Отже, питання підготовки кадрів до професійної виробничої діяльності завжди було предметом вивчення і дослідження науковців. Як свідчить практика, головна вимога

такої підготовки полягає в тому, щоб самому працівнику повинно бути цікаво на своєму робочому місці, тобто, важливе місце у роботі працівника займає процесуальний складник мотивації поряд з результативним. Це важливо тому, як зазначає С.С. Занюк, що "прагнення подолати труднощі у навчальній діяльності, випробувати свої сили і здібності може стати особисто значущим мотивом" [4, с. 8–9]. Тому важливе значення має сам процес підготовки майбутнього робітника до його практичної діяльності як у стінах навчального закладу, так і безпосередньо на робочому місці. І провідну роль у його становленні відіграє викладач ПТНЗ та майстер виробничого навчання, які покликані дотримуватись поступового, поетапного і системного підходу у підготовці учня до майбутньої роботи, завдяки чому буде досягнуто сприятливий кінцевий результат (результативний компонент мотивації).

Висновки: а) навчальний процес має більшою мірою бути спрямований на внутрішню мотивацію учнів; б) якісна підготовка висококваліфікованих фахівців неможлива без урахування питань мотивації; в) навчання, що базується на пізнавальних інтересах учнів, веде до підвищення навчальної активності і розкриттю їх творчого потенціалу; г) налагодження стосунків з іншими людьми є нагальною потребою кожної людини, тому цей фактор мотивації є суттєвим у процесі навчальної діяльності; д) мотив набуття професійних знань і мотив творчого досягнення перед даним колективом, цінності, які цей колектив поділяє, підготовка перспективних спеціалістів і наукові досягнення є важливими факторами, що сприяють активності учнів у процесі навчання; е) вміле використання мотивації досягнень, яка спрямована на певний результат, отриманий завдяки власним здібностям людини, а саме: на досягнення успіху чи уникнення невдачі веде до підвищення якості навчання; є) велика позитивна мотивація може виступати як фактор компенсації недостатньо великих здібностей; ж) поетапне професійне становлення відповідно до мотиваційних чинників та компонентів професійної орієнтації.

Література

1. Андрущенко В.П. Сучасна соціальна філософія : [курс лекцій] / В.П. Андрущенко, М.І. Михальченко. – К. : Генеза, 1996. – 368 с.
2. Борис І. Мотиваційна сфера як проблемний чинник поведінки / І. Борис // Психологія і суспільство. – 2002. – №2. – С. 48–57.
3. Вартова І.І. К проблеме диагностики мотивации / И.И. Вартова // Вестник Моск. ун-та. – Серия 14. Психология. – 1998. – №2. – С. 80–87.
4. Занюк С.С. Психологія мотивації : [навч. посібник] / Занюк С.С. – К. : Либідь, 2002. – 304 с.
5. Зарочкіна Т. Взаємозв'язок компонентів навчального процесу підготовки студентів до професійної діяльності / Т. Зарочкіна ; матеріали III Всеукраїнської. наук.-практ. інтернет-конф. ["Сучасні проблеми професійної підготовки майбутнього фахівця: інноваційний досвід і перспективи"] (Київ, 13-14 травня. 2010 р.) // ДВНЗ Переяслав-Хм. ДПУ ім. Г. Сковороди. – Переяслав-Хм. : ДВНЗ Переяслав-Хм. ДПУ ім. Г. Сковороди, 2010. – С. 239–240.
6. Зязюн І.А. Філософські засади освіти : освітні і виховні парадигми, освітні технології, діалектика педагогічної дії / І.А. Зязюн // Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти : монографія. – К. : Імекс ЛТД, 2003. – С. 11–59.
7. Ковалев В.И. Мотивационная сфера личности как проявление совокупности общественных отношений / В.И. Ковалев // Психологический журнал. – 1984. – №4. – С. 3–13.
8. Левітан К.М. Особистість педагога: становлення і розвиток / Левітан К.М. // Хрестоматія: педагогічна творчість і майстерність [укл. Н.В. Гузій]. – К. : ВПОЛ, 2000. – С. 50–57.
9. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции / Леонтьев А.Н. – М. : Педагогика, 1971. – 186 с.
10. Лосева Н.М. Саморозвиток викладача вищої школи : навч. посібник / Лосева Н.М. – Донецьк : ДонНУ, 2003. – 336 с.
11. Мильман В.Э. Внутренняя и внешняя мотивация учебной деятельности / Мильман В.Э. // Вопросы психологии. – 1987. – №5. – С. 129–138.
12. Моделювання педагогічних ситуацій. Проблеми підвищення якості та ефективності загальнопедагогічної підготовки вчителя (Ю.М. Кулюткін, Г.С. Сухобська) // Хрестоматія: педагогічна творчість і майстерність [укл. Н.В. Гузій]. – К. : ВПОЛ, 2000. – С. 67–75.
13. Ожегов С.И. Словарь русского языка / Ожегов. С.И. – М. : Русский язык, 1988. – 750 с.
14. Рувинский Л.И. Самовоспитание как средство овладения педагогической техникой / Л.И. Рувинский; под ред. Рувинского Л.И. – М. : Педагогика, 1987. – С. 107–138. (Учителю о педагогической технике).
15. Советский энциклопедический словарь / [под ред. А.М. Прохорова]. – М. : Советская энциклопедия, 1984. – 1600 с.

Н. Вовковинський

Развитие в учащихся ПТУЗ мотивации к овладению рабочей профессией

В статье показана взаимосвязь мотивационных факторов и компонентов профессиональной ориентации. Проанализировано системное влияние на поэтапное профессиональное становление будущего работника сферы производства. Рассмотрены проблемы влияния преподавателя ПТУЗ на развитие мотивации учащегося в процессе овладения будущей профессией.

Ключевые слова: *мотивация, мотивационные факторы, компоненты профессиональной ориентации, задания компонентов профессиональной ориентации.*

M. Vovkovins'kiy

Development of vocational school students' motivation as for learning of trade

The article shows interconnection of motivation factors and components of job orientation. It analyzes the system influence on the stage-by-stage professional becoming of a future worker of production sphere. The problems of influence of a vocational training school teacher on development of a student motivation in the process of learning of a future trade are under consideration.

Key words: *motivation, motivation factors, components of job orientation, tasks of job orientation components.*